

О. А. КОЛЕСНИК*

ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ФІЛЬМ ПРО ДОЛЮ ЛЮДИНИ В ЧАСИ ВІЙНИ

Я там був не з власної волі [Відеозапис] : докум. фільм : в 3 серіях / авт. сценарію Валерій Тетерятник; продюсер Олександр Ушаков; наук. консультант канд. іст. наук, д-р політ наук Владислав Гриневич. – Україна, 2010.

Рецензований документальний фільм про події Другої світової війни різко виокремлюється на фоні більшості інших, позаяк події висвітлені в ньому з доволі незвичного ракурсу. Це мікроісторія життя одного чоловіка, яка розгортається у макроісторію – доля людини на тлі цілої воєнної епохи. Уродженець Донбасу Станіслав Якович Каунов (1925 р. н.) оповідає історію свого життя під час війни – від перебування в окупованій Україні до примусового вивезення його як оstarбайтера, а згодом в'язня концтаборів Бухенвальд та Дора-Міттельбау у Німеччині. Разом з Кауновим його історію переживає і глядач. Нечасто у сучасному українському документальному кінопросторі можна побачити такий підхід. Тим більш, що Станіслав Каунов не був військовим, а цивільною людиною.

Стрічка поділена тематично на три серії, тож варто зупинитися на кожній із них. У першій частині, яка має назву “Окупація”, бачимо, як після 22 червня 1941 року змінюється життя хлопця, який щойно закінчив семирічку.

У фільмі порушено низку непростих питань початкового періоду війни. Зокрема, є сюжет про те, як партійні і радянські владні структури виїздили з міст ще до приходу німців (чи, у випадку із столицею Донбасу, їхніх союзників-італійців), залишаючи населення наодинці із власними проблемами. Або зображена паніка і втеча під час відступу Червоної Армії радянського керівництва.

Привертає увагу влучний відеоряд з показом заводів, Дніпрогесу, з викладом історії знищення підприємств перед відступом радянських військ. Не можна не побачити цікаві реконструкції, які супроводжують усі три серії. Вони не завжди вдало поєднуються з кадрами фото з архівів, але урізноманітнюють оповідь та додають жвавості викладу, створюють враження того, що події відбуваються не в минулому часі, як про це розповідає герой фільму, а нині.

Також до найбільш гострих моментів першої частини належить сцена із пересильним пунктом у Перемишлі, де головний герой розповідає про те, як ледь не став “десятим” – особою відібраною есесівцями зі східних робітників для розстрілу.

* Колесник Ольга Анатоліївна – студентка факультету гуманітарних наук Національного університету “Києво-Могилянська академія”.

У другій серії ми поринаємо у майже невідомий світ життя в Німеччині робітників зі Сходу – остарбайтерів. Вона так і називається “Остарбайтер”. Для радянської влади ці люди належали до категорії ненадійних (життя за кордоном та праця на ворога), а сама тема вивезення і праці місцевого населення в нацистській Німеччині тривалий час була фактично закрита. Історія остарбайтерів здавалася тоді підозрілою, і в ній важко було відшукати виразні зразки радянського патріотизму. Цікаво, що й Станіслав Каунов замислювався над тим, ким він був під час праці у Третньому Рейху: *“Меня постоянно мучил вопрос: Кто мы? Формально – изменники Родины. Люди, которые не ушли с отступающей армией”*. Як бачимо, питання з непростих.

У фільмі розкривається інша сторона такого переважно примусового заробітчанства. Виявляється, що все ж остарбайтери, хоч і були найнижчими в ієрархії іноземних робітників і ставлення до них було найгіршим, жили подекуди краще, ніж на батьківщині. Загальновідомий факт, що багато з колишніх остарбайтерів не мали бажання після закінчення війни повертатися до Радянського Союзу. Деяких з них повертали примусово. Певна річ, були і жорстокі хазяї-роботодавці, і тяжкі умови праці, і 11–12-годинний робочий день. Однак, остарбайтери все ж отримували зарплатню. Хоч спочатку і вкрай низьку проти тієї, що їм мали вихідці зі Скандинавії чи Італії. Але цього вистачало також і на відвідання музеїв та кінотеатрів. Станіслав Каунов згадує про своє враження від музеїв і враження від спортивних змагань під час організованих німцями у Темпельхофі “Олімпійських ігор для союзників”.

Писали остарбайтери додому листи, купували речі на подарунки; у Каунова навіть збереглися дві світлини з чотирьох, які він надіслав додому.

Із власного досвіду головний герой робить висновки, що не всі німці були звірі-нацисти. Зокрема, про це розповідається у сюжеті, про те, що остарбайтер Каунов каже, що другий його майстер ставився до нього по-доброму: *“Говорил “Гитлер шайзе” и даже подкармливал меня”*. Цікава також оповідка і про антинацистську діяльність головного героя.

Остання серія фільму (“Концтабори”) продовжує розкривати майже не знану українським глядачем тему життя німців у Німеччині під час війни. Це ще один досить несподіваний ракурс погляду на війну, погляд із німецького тилу, який висвітлює буденне життя німців – що німці їли, як працювали, як відпочивали і відзначали свята, які фільми дивилися. Водночас у цього життя був свій жахливий прихований бік – концтабори. Без використання рабської праці примусових робітників економіка Третього Рейху була не здатна тоді функціонувати.

Найбільш приголомшливим у цій частині, мабуть, був кіномомент про жахливий концтабір Бухенвальд. Виявляється, він не закінчив свого існування у квітні 1945-го, а функціонував як частина мережі ГУЛАГу

аж до березня 1950-го, як і деякі інші концтабори в радянській зоні окупації. Згадується цитата, наведена на початку серії: *“Концентраційні табори є характерною рисою фашистської держави, бо без них вона існувати не може. Вони необхідні через величезні масштаби репресій і терористичного характеру системи в цілому [...] Табори породжені самою суттю фашистської держави. Зв’язок між тим і іншим настільки є очевидним, що можна сказати: фашистських держав без концтаборів не буває”*¹. За повоєнний час його існування через стіни радянського “Спецтабор № 2” чи просто Бухенвальд пройшло понад 28 тисяч осіб. При цьому смертність серед в’язнів була ще вищою, ніж за нацистів.

Крім згадуваного застосування відеоряду на тлі загальної оповіді, у фільмі використовуються комп’ютерні реконструкції та графіка, зокрема, при відтворенні типу житлових споруд, бомбосховищ. Архівні матеріали для фільму були взяті із ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, використовувалися кадри й з інших документальних стрічок.

Щодо музичного оформлення, то фільм хвилює вишуканими творами Ф. Генделя, Й. С. Баха, Р. Вагнера. А ще стрічку супроводжували народні пісні, марші і навіть вальс батька Станіслава Каунова, який чуємо й бачимо у виконанні героя стрічки.

У створенні стрічки брали участь закордонні інститути і установи: Посольство Федеративної Республіки Німеччини в Україні, Польський інститут у Києві, меморіальні комплекси “Бухенвальд” та “Дора-Міттельбау”.

До певних недоліків фільму слід віднести деякі технічні збої. Так, під час промови Сталіна від 3 липня 1941-го року внизу екрану “біжить” рядок з текстом з такою швидкістю, що його важко прочитати. Вочевидь, автори фільму замислювалися, як полегшити сприйняття нерозбірливої промови, але технічно це не зовсім вдалося досягти.

До позитивних моментів фільму слід віднести його виважене і гуманістичне налаштування. В ньому відсутні мотиви звинувачень і образ, ненависті і зневаги, так само як і зайвої патетики і пафосу переможців. Навпаки, наголос робиться на людяності та гуманізмі, на вибаченні і примиренні. Як і колишній остарбайтер Станіслав Каунов, так і його син Тимофій, не відчують бажання помститися за втрачену молодість чи зруйноване життя рідних: *“Мы должны найти общий язык и таким образом стать людьми не похожими на тех извергов, которые в свое время совершили такие злодеяния”*. Отже, на нашу думку, фільм є неупередженим поглядом на події Другої світової війни як з боку його авторів, так і колишнього остарбайтера, в’язня Бухенвальду Станіслава Каунова – людини, яка вміє пробачати й жити далі.

¹ Желю Желев. Фашизм. Тоталитарное государство. – Москва, 1991. – с. 210–211.